

Стельникович С. В. Кінофільми та кінохроніка у системі нацистської пропаганди на території генерального округу Житомир / С. В. Стельникович // Матеріали Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук». Ч. II, (Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.). — Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2013. — С. 111—114.

Стельникович С. В.

КІНОФІЛЬМИ ТА КІНОХРОНІКА У СИСТЕМІ НАЦИСТСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ НА ТЕРИТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОГО ОКРУГУ ЖИТОМИР

Чільне місце у системі нацистської пропаганди на окупованій території України, у тому числі в окупаційному територіально-адміністративному утворенні генеральний округ Житомир, відводилося кінофільмам та кінохроніці. Вони, з одного боку, виступали розважально-інформаційним, меншою мірою – пропагандистським, засобом для вояків вермахту та службовців військового й цивільного управлінь. З іншого, – така кінопродукція через пропагандистський вплив мала схилити місцевих глядачів до сприйняття системи нацистських порядків.

Організація мережі німецьких кінотеатрів розпочалася у перші місяці окупації. Уже наприкінці літа – на початку осені 1941 р. налагоджують роботу кінотеатри у Житомирі [1] та Вінниці [2], де їх було по кілька (один призначався лише для німецької аудиторії), а згодом і в інших населених пунктах житомирського генерального округу. У сільській місцевості, де, як правило, кінотеатри були відсутні, практикувався показ сеансів спеціально обладнаними автомобілями [3]. До кінця жовтня 1942 р. на території регіону було відкрито 50 кінотеатрів [4]. У цілому, станом на листопад 1942 р. у межах райхскомісаріату Україна діяло майже 300 німецьких кінотеатрів [3].

На відміну від інших видів зображального мистецтва, зокрема театру, кінофільми та кінохроніка за своїм змістом були виключно німецькими. Очевидно, саме через це представники українських допоміжних органів влади протягом липня – листопада 1941 р. мало долучалися до організації мережі кінотеатрів. Наприклад, від справи організації кінотеатрів Житомира свого часу відмовився голова облуправління О. Яценюк. Тому на початку війни в адміністративному центрі генерального округу, як і на решті території регіону, вони виникали за участі німецького військового командування [5]. З утвердженням цивільного управління із листопада 1941 р. уся мережа кінотеатрів округу підпорядковувалася житомирському відділу «Українфільму» («Фільмове Товариство в Україні»), який очолював німець Бухмаєр. Окремий підвідділ «Українфільму» було організовано у Вінниці [3].

Поряд з представниками окупаційних військових та цивільних установ основним глядачем художніх фільмів, як і хроніки (виробництва німецьких кіностудій та кіностудій союзних Німеччині держав), було місцеве населення. Для обох категорій глядачів демонструвалися ті ж самі фільми та хроніка. Але, зважаючи на місцеву аудиторію, зі створенням «Українфільму» німецька кінопродукція перекладалася та супроводжувалася українським, менше – російським текстом, іноді зустрічався і дубляж [6; 7, с. 9], що в основному стосувалося кінохроніки.

За висновком окупаційних органів, більшість художніх фільмів, які «населення дивиться з охотою», не можна вважати такими, що зображують німецьку дійсність і подають картину німецького суспільного життя. У більшості фільми «одноманітні, плоскі і монотонні» [8, арк. 23] та «створюють хибне уявлення про Німеччину» [8, арк. 8]. У жанровому аспекті – це, в основному, любовні комедії, п'єси або фільми зі світського життя. Тому, – звітували німці, – з тактичної точки зору демонстрація таких фільмів неправильна, адже населенню показується завищений життєвий рівень [8, арк. 8]. Кінофільми виступали як пропагандою німецького способу життя, так і німецької політики. Так, відверту антисемітську спрямованість мав фільм

«Ротшильд» виробництва кіностудії «УФА» [5]. У поодиноких випадках допускалася демонстрація ідеологічно й політично нейтральних радянських довоєнних кінофільмів [9, с. 201].

Важливе значення у системі нацистської пропаганди відводилося кінохроніці, яка демонструвалася у рамках т. зв. «тижневих (щотижневих) оглядів» перед показом художніх фільмів. Провідними пропагандистськими сюжетами кінохроніки були дії вермахту на фронтах Другої світової війни, у тому числі й на території України, антирадянська пропаганда, матеріали про переваги німецького способу господарювання; на початку окупації наголошувалося на лояльному ставленні українського населення до німців [10]. Часто німецька кінохроніка не відзначалася оперативністю [9, с. 201].

Окремі сюжети кінохроніки або й цілі її випуски були місцевого походження і демонструвалася як на території генерального округу, так і поза його межами. За повідомленням місцевої преси, уже 24 серпня 1941 р. у Житомирі на футбольному матчі між командою українського спортивного товариства «Січ» та командою німецьких військових був присутній представник німецької кінохроніки, який «зняв багато цікавих моментів на плівку» [11].

Найбільш поширеною тематикою кінохроніки «місцевого» походження була сільськогосподарська. У червні – липні 1942 р. у регіоні демонструвався тижневий огляд про прийом українських голів громадських господарств с. Волиця (Я. Рокітенець) Андрушівського району, с. Піски (А. Грицай) та с. Синьгури (П. Трохімець) Житомирського району у райхсміністра окупованих східних областей А. Розенберга 28 квітня 1942 р. [12; 13]. Під час «урочистостей» 20 вересня 1942 р. у с. Стрижівка Коростишівського району, пов'язаних зі створенням на території генерального округу Житомир першої хліборобської спілки, працювали фотографи і кінохронікери [14]. У подальшому кінохроніка цих подій демонструвалася у кінотеатрах регіону як важливий пропагандистський сюжет [15]. Сільськогосподарська тематика

німецької кінохроніки присутня при висвітленні відкриття наукової сільськогосподарської виставки у м. Радомишль [16].

У середині 1943 р. особливе значення в нацистській антирадянській пропаганді зайняли події, пов'язані з ексгумацією та перепохованням у Вінниці останків жертв НКВС. Ця подія широко висвітлювалася у тогочасній офіційній періодиці і стала окремим сюжетом німецької кінохроніки [17; 18, с. 406-407].

За період із 14 серпня 1941 р. по 11 березня 1942 р. два кінотеатри Житомира («Вікторія» та кінотеатр німецької армії) продемонстрували 29 фільмів і провели 470 кіносеансів. За цей час їх відвідало 95511 глядачів [19]. Вінницький кінотеатр «Палас» протягом 1 серпня 1941 р. – 1 липня 1942 р. продемонстрував 75 фільмів (імовірно, що до цієї загальної цифри віднесена і кінохроніка) [6]. За повідомленням газети «Вінницькі вісті», особливе зацікавлення серед глядачів у цей час викликали німецькі кінофільми «Я обвинувачую», «Інтермецо», «Повернення», «Віденські історії», «Оперета», «Танок з царем», «Великі порядки», «Любов і математика», «Його найкращий приятель», «Дорога в простір», угорські «Гюль Баба», «Багато пригод через Емму», «Дівчина базару» та інші [6]. Загалом за 2 роки роботи вінницький кінотеатр «Палас» продемонстрував 195 фільмів (очевидно, враховуючи і кінохроніку), які відвідало 875572 особи [2]. Така цифра відвідувань лише одного міського кінотеатру, яка наведена у місцевій періодиці, навіть враховуючи кіносеанси за участю глядачів-німців, сприймається як значно завищена. Це було неможливо навіть із фізичної точки зору. Тим більше, що кількість населення міста станом на 1 січня 1942 р. становила лише 35618 чоловік (разом з 5099 особами єврейської національності, які у подальшому були практично винищені) [20]. Необхідно також зазначити, що через масові облави – особливо з другої половини 1943 р. – німецьких інстанцій по набору робочої сили на місцеве населення, останнє уникало відвідувань будь-яких громадських місць, зокрема й кінотеатрів [21, арк. 21].

Отже, як для німецької, так і для місцевої української аудиторії у кінотеатрах на території генерального округу Житомир постійно

демонструвалися сеанси кінофільмів та кінохроніки. Для місцевих глядачів художні фільми та кінохроніка стали складовими елементами – поряд з іншими видами пропаганди – пропагандистського впливу. На відміну від німецьких кінофільмів та художніх фільмів союзних Німеччині країн, певна частина сюжетів кінохроніки відображала місцеві українські реалії.

Література

1. Голос Волині (Житомир). – 1941. – 30 жовтня.
2. Вінницькі вісті (Вінниця). – 1943. – 22 липня.
3. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 26 листопада.
4. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 29 жовтня.
5. Голос Волині (Житомир). – 1941. – 11 грудня.
6. Вінницькі вісті (Вінниця). – 1942. – 22 липня.
7. Україна і Друга світова війна : кінолітопис : анотований каталог кіножурналів, документальних фільмів, кіносюжетів, спецвипусків : 1939–1945 / [упоряд. Т. Ємельянова]. – К., 2005. – 201 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 4328, оп. 1, спр. 4, 75 арк.
9. Беркгоф К. Жнива розпачу : життя і смерть в Україні під нацистською владою / Карел Беркгоф. – К. : Критика, 2011. – 455 с.
10. Українське слово (Житомир). – 1941. – 7 вересня.
11. Українське слово (Житомир). – 1941. – 31 серпня.
12. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 24 червня.
13. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 22 липня.
14. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 23 вересня.
15. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 28 листопада.
16. Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного (далі – ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного), арх. № 3273.
17. ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного, арх. № 3255.
18. Удовик В. Київська кіностудія в період нацистської окупації України / В. Удовик // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. – 2004. – № 1/2. – С. 404–409.

19. Голос Волині (Житомир). – 1942. – 18 березня.

20. Вінницькі вісті (Вінниця). – 1942. – 29 січня.

21. ЦДАВО України, ф. КМФ-8, оп. 1, спр. 74, 33 арк.